

Önazonosság és idegenfelfogás Radulfus Glaber műveiben*

Radulfus Glaber, az első ezredforduló ismert történetírója két fontos művet hagyott ránk: az egyik a *Históriák* címet viseli, ebben az ezredig év körüli eseményeket akarta megírni az emberek okulására. Másik műve egykori előljárójának, Vilmos dijoni apátnak az életrajza. Írásaiból megismerhetjük a XI. századi szerzetes gondolatait arról, mit értett sajátjának, és mit tartott magától idegennek.¹

Radulfus Glaber (Kopasz Rudolf) nem viselt magas egyházi méltóságot, egyszerű szerzetes volt. Életét azonban nem egyetlen monostor falai között élte le. Összeférhetetlen ember lehetett: vallomása szerint jelenléte teher volt szerzetestársak számára, távolléte pedig megkönnyebbulés.² Ennek tudható be, hogy élete során több rendházban is megfordult. Pályafutása valószínűleg az auxerre-i Szent Germanus közösségben kezdődött, majd eljutott a dijoni Szent Benigius monostorba és a kor nagy szellemi központjába a clunyi apátságba is. Később visszatért kiindulási pontjába, az auxerre-i monostorba.³ A Clunyben való tartózkodás komoly hatással lehetett rá. Cluny távolabbi területekkel is kapcsolatot tartott, így Glabernak is megvolt a lehetősége, hogy értesüléseket szerezzen, mi történik a nagyvilágban.

Glaber nem vall a sajátjának semmilyen várost, országot. Nincsenek nála olyan hazaszeretetet kifejező fordulatok, mint a kor másik nagy történetírójánál, Merseburgi Thietmárnál.⁴ Minden bizonnyal burgundi volt, hisz burgundiai monostorokban járt élete során. Nem vállal közösséget sem Burgundiával, sem tágabb hazájával, a Francia Királysággal, gyakran említi azonban a francia királyt, II. Róbertet. Pártját fogja annak, aki a király oldalán áll, szembehelyezkedik azzal, aki a király ellensége.⁵ Glaber, a szerzetes egyrészt a szerzetesi hivatás iránt fejezi ki ragaszkodását, valamint azon monostorok iránt, amelyekben megfordult. Glabernak eszménye volt, hogy aki egyszer szerzetes lesz, az többé nem hagyhatja el a rendet. Elbeszél egy esetet, miszerint I. Ottó a rossz szerzeteseket el akarta kergetni a Szent Pál monostorból. Szent Pál azonban megjelenik neki álmában és

* A dolgozat az MTA-SYLFF támogatásával készült.

¹ GLABER. Ebben a kötetben GLABER, VITA. Életéről, műveiről lásd a fenti kiadás bevezetőjét (Introduction) és a jegyzeteket. (Lásd FRANCE 1989A.)

² GLABER V. 3.

³ Glaber születése 980 körülre tehető. 12 éves korában szerzetes nagybátyja vitte őt rendházba, (GLABER V. 3.) valószínűleg Auxerre-be. Auxerre mellett megfordult Réome-ban (Moutiers-Saint-Jean), majd Saint-Léger-de Champceaux-ba távozott, onnan a dijoni St Benigne rendházba. Itt Vulpiano-i Vilmos vezetése alatt élt. Azonban összeveszett előljárójával, és olyan monostorba távozott, mely nem állt Vilmos vezetése alatt. Így elkerült a Cluny-i apátságba (1030–1033/1034/1035). Innen a St-Bèze monostorba ment, majd visszatért kiindulási helyére, az Auxerre-i Szent Germanus rendházba. Auxerre-ből Moutiers-Sainte-Marie -ba is eljutott. Halála 1046. 1047 körülre tehető. A *Históriákat* az 1020-as évek végén kezdhetné írni. FRANCE 1989A. XXXI–XXXIII., XLV.; VADAS 2007.

⁴ THIETMAR VI. 10., VII. 2.

⁵ Anjou grófját, a királpárti Fulko Nerrát pártfogolja Glaber, a királlyal szemben fellépő Blois grófjait nem. FRANCE 1989B. 101–112.; FRANCE 1992. 41–49. 45.

megtiltja neki, hogy elkergesse őket, hisz minden ember aszerint a rend szerint ítéltetik meg, amelyben Istennek szentelte magát, és minden bűnös megjavulhat.⁶

Glaber sajátjának érzi az auxerre-i monostort. Itt felkérték őt arra, hogy újítsa fel az oltárok feliratait. Felkérőt így említi: „szolgatársaink és testvéreink”.⁷ Közösséget vállal tehát az itteni szerzetesekkel, övéinek vallja őket. Glaber egy történetet is elmesél, mely az apátság dicsőségét öregbíti. Leírja, hogyan ostromolta meg II. (Jámbor) Róbert francia király az Auxerre-i St. Germanus monostort. Az elbeszélés szerint köd borította be az épületet, úgy, hogy az ostromlók nem látták, merre hajtsák dárdáikat, a védők ellenben nagy pusztítást végeztek a soraikban. A monostor így megmenekült.⁸

Glaber számára meghatározó élményt jelentett a Cluny-i tartózkodás. Cluny szellemiségének hatását mutatja krónikájában az a rész, melyben a négyességről elmélkedik. Összefüggésbe hozza a négy evangéliumot, a négy sarkalatos erényt és a négy elemet.⁹ Glaber történeteket is leír, melyek Cluny dicsőségét öregbítik. Ilyen a marseill-i utazó és az afrikai remete története és Maiolus apát fogságának esete. Ezekkel a történetekkel alább részletesebben foglalkozunk. Meg kell azonban említeni, hogy Glaber nem mindenben értett egyet a cluny-i szellemiséggel. A Cluny-i reformmozgalomnak fontos eleme volt, hogy a megújított monostorok kerüljenek Cluny vezetése alá. Glaber ezzel szemben fontosnak tartotta, hogy az egyes monostorok legyenek függetlenek. A cluny-i reformmozgalom másik lényeges eleme volt, hogy Cluny közvetlenül a pápa fennhatósága alatt állt, a megreformált, Cluny-nek alárendelt monostorok pedig függetlenek voltak a helyi püspöktől. Glaber egy ízben egy érseknek ad igazat a pápával szemben. Ebben a történetben Anjou grófjáról, Fulkóról mesél a krónikás, akinek sok vér tapadt a kezéhez. Ezért vezeklésképpen elzarándokolt Jeruzsálembe, majd monostort alapított a Loches-i vár közelében, hogy ott a szerzetesek lelke üdvéért imádkozzanak. Tours érseke, Hugó azonban megtagadta a Loches-i monostor fölszentelését, mivel Fulkó területet és szolgákat sajátított el az érsekségtől. Fulkó a pápához fordult, aki egy bíborost küldött, hogy szentelje föl a monostort. Glaber az érsek pártjára áll, és kijelenti, egy püspök sem avatkozhat be egy másik püspök egyházmegyéjének ügyeibe. A felszentelés napján beomlott a templom.¹⁰ Ebben az elbeszélésben megjelenik egyrészt a pápa bírálata, másrészt a püspök jogainak védelme. Mindez azt mutatja, hogy Glaber a cluny-i eszméket nem fogadta el maradéktalanul.¹¹

Glaber fogalomhasználatában felfigyelhetünk a tengerentúl (*transmarinus*) és tengeren innen (*citramarinus*) kifejezésekre. Tengerentúlon nemcsak a nyugati tengeren túli területet – a Brit szigeteket – érti,¹² hanem a Bizánci Birodalmat is.¹³ A *tengeren innen*

⁶ GLABER I. 14. Kereszténységgel való közösségvállalása kifejeződik egy szaracénok elleni csata leírásánál, melyben a keresztényeket mieinknek nevezi. GLABER IV. 22.

⁷ GLABER, *Historiae* V. 8. „*quondam rogatus a conseruis et fratribus nostris eiusdem loci ut altariorum titulos, qui a scolasticis compositi olim fuerant, sed uetustate, ut pene cuncta, facessente minime comparebant, reformarem.*”

⁸ GLABER II. 15–16. A történetnek az a fordulata, hogy a jókat egy csodálatos természeti esemény, köd segíti a harcban, megjeleni a krónika egy magyar vonatkozású részében is.

⁹ GLABER I. 2. ; FRANCE 1975. 283–294. A Szt. Hugó idején átépített III. Cluny-i monostor kórusának oszlopfői is mutatják a négyesség szellemiségét: a figurák megjelenítik a 8 (kétszer 4) zenei hangot, a Paradicsom 4 folyóját, valószínűleg a 4 sarkalatos erényt is. HEARN 1985. 109. 112.

¹⁰ GLABER V. 5. 6.; FRANCE 1989A. LXI.; FRANCE 1988. No. 4. 497–508.

¹¹ Pápák (XIX. János) bírálata a mű más részén is megjelenik (GLABER IV. 4.), VIII. Benedeket azonban tisztelettel említi a császárkoronázás kapcsán: a császárt a pápának kell kiválasztania. GLABER I. 23.

¹² GLABER II. 3. „*...exorsus est bellicus tumultus in uniuersa occidentali orbis plaga, uidelicet tam in regionibus Galliarum quam in transmarinis Oceani insulis, uidelicet Anglorum atque Brittonum necnon et Scottorum.*”

fordulat lényegében a kontinenst jelöli a számára. Henrik német király és Róbert francia király meggyőződése szerint a „*legkeresztényibb és legnagyobb királyok a mi tengeren inneni világunkban*”.¹⁴ Ezzel a térséggel közösséget vállal a krónikás, hisz a *mi világunknak* nevezi.¹⁵ Figyelemre méltó, hogy Franciaországgal, vagy a Franciaország valamely tartományával ilyen formában nem vállal közösséget Glaber. A magáénak vall azonban egy olyan tágabb térséget, melybe a Francia és a Német Királyság egyaránt beletartozott.

Glaber földrajzi felfogásának másik fontos kifejezése a római világ (*orbis Romanus*).¹⁶ A história bevezető gondolataiban ez a mondat szerepel: számos esemény történt „*a római világban éppúgy, mint a tengeren túli vagy a barbár tartományokban*”.¹⁷ Glaberben továbbra is él az egykori egységes világ eszménye, és sajnálkozik a fölött, hogy a zsarnokság és a háborúk miatt a birodalom szétesett.

A krónika emlékezetes része az, melyben az égtájak fölött elmélkedik a krónikaíró szerzetes. Leírja, hogy II. Henrik Rómába érkezik, hogy ott császárrá koronázza őt VIII. Benedek pápa (1012–1024). A pápa megajándékozza a német uralkodót egy aranyalmával, aminek kereszt volt a tetején.¹⁸ Miután Glaber az ajándékozást leírja, – talán a kereszt és a gömb kapcsán – elgondolkodik azon, mért van a kereszténység inkább elterjedve nyugaton és északon, mint keleten és délen. Azt a magyarázatot adja, hogy Krisztus, amikor a keresztet fűgött, nyugat felé nézett, és észak felé volt kinyújtva a jobb keze. Ezeken a tájakon tehát jobban elterjedt Krisztus hite. Kelet a háta mögött volt, dél felé pedig a bal keze mutatott. Ezeken a tájakon tehát kevésbé terjedt el a kereszténység.¹⁹ Ez a felfogása azért lehet meglepő, mert a korabeli szemléletben a kelet számított szent égtájnak, hiszen ott van Jeruzsálem. Észak számos forrásban a pogányságot, barbárságot jelképezi. Glaber felosztása ezzel szemben éppen nyugatot és északot dicsőíti meg.²⁰

Franciaországot Galliaként említi a burgund szerzetes, négyszögletesnek tartja, és leírja határait. Északon a Rif-hegyek° (*Rifeis montibus*) határolják, délen Hispánia. Balra az óceán, jobbra az Alpok jelentik Gallia határait. Hogy Glaber éppen a fenti határokat sorolja fel, érzékelteti, hogy a korabeli ember gondolkodásában meglevő észak inkább a mai fo-

¹³ GLABER VI. 5. *Nonne etiam in transmarinis partibus regnum Grecorum post Basilium Michaheli mihi oboedienti tradidi?*”

¹⁴ GLABER I. 1. „*Isti igitur duo in nostro citramarino orbe tunc christianissimi atque premaximi habebantur*”

¹⁵ FRANCE 1989A. 4. o. 2. jegyzet szerint GLABER Nyugat-Európát, a mediterrán térség nyugati végét érti a *citramarino orbe* kifejezés alatt. Mindenképpen olyan térségről van itt szó, melybe egyaránt bele tartozott a francia és a német király uralma alatt álló terület. Lásd még FRANCE 1988B. 105–119., 109–110.

¹⁶ GLABER II. 17.; V. 13.; I. 16. GLABER „római világ”-fogalmába, úgy tűnik, nem tartozik bele a Bizánci Birodalom. FRANCE 1988B. 109–110.

¹⁷ GLABER I. 1.

¹⁸ GLABER I. 23

¹⁹ GLABER I. 24.

²⁰ Lásd FRAESDORFF 2005. 104–129. Nem Glaber az egyetlen, aki összefüggésbe hozza az égtájakat Krisztus testével. Hasonló összefüggést figyelhetünk meg egy XIII. századi észak-német térképen, az ebstorfi világ-térképen. Ez az észak-német műalkotás Krisztus fejét, kezeit és lábait is rávetíti a világra. A térkép tetején ábrázolják a keleti égtájakat, ahogy ez a római és a középkori térképek többségénél szokásban volt – innen a kelet felé tájékozódik, vagyis *orientálódik* kifejezés. A keleti oldalt jelzi Krisztus feje. Az északi oldalon van a jobb keze, délen a bal. Nyugati oldalon helyezkedik el a lába. (FRAESDORFF 2005. 120.) Ez a felosztás a négy égtáj közül a keletet tiszteli meg leginkább. Glaber is hasonlóképpen hangolja össze Krisztus tagjait a világtájakkal, de más értelmet ad ennek a képnek. Nála éppen kelet és dél tűnik fel előnytelen színben, nyugat és észak pedig megdicsőül.

galmaink szerinti *északkelet*ek feleltethető meg.²¹ Tekintsük át, hogyan jelennek Franciaország különböző területei a burgundiai szerzetes nézőpontjából. Glaber a Francia Királyság részét képező Burgund Hercegséget nevezi Burgundiának. A független Burgund Királyság önála Austrasia. A hercegség egyházi szempontból is fontos, hisz területén feküdt a clunyi apátság. Glabernél a Burgund Hercegség területegységként (territóriumként) is megjelenik (Burgundia), de lakóit, az ott élő embereket is említi.²³

A normannokat Glaber olyan népként mutatja be, akik először ellenségei a kereszténységnek, kihasználva a nyugaton uralkodó zavaros viszonyokat; később azonban maguk is keresztény hitre térnek. Jogos párhuzamot vonni Glaber krónikájában a normannokról és magyarokról rajzolt kép között. Megtérésük után a normannok és magyarok egyaránt hasznára válnak a kereszténységnek. Richárd herceg és Szent István mindketten ékeskednek azzal az érdemmel, hogy segítik a zarándokokat.²⁴

Bretagne-t Galliához sorolja a krónikás, Gallia Szarvának (*Cornu Gallię*) nevezi. Ugyanakkor az ő szemében Gallia leghitványabb része Bretagne. Lakói gorombák, civilizálatlanok, haragosak és ostobán fecsegők.²⁵ A fejedelemről, Conanról (Rennes grófja) is rossz képet rajzol a krónikás: Conan ugyanis pökhendi módon saját magát koronázza meg. Ez a szöveghely példázza: előfordult, hogy egy uralkodó függetlensége érzékeltetése végett saját magát ékesítette koronával. Glaber az önjelölt Conant zsarnoknak, *tyrannus*nak nevezi. Hogy ki méltó a királyi címre, arról nem beszél. A császári címről azonban ki mondja, hogy csak az méltó rá, akit a pápa választ ki erre a tisztségre.²⁶ Glaber egy fordulatos csatát is leír, melyben Conan bretonjai vermet ásnak Fulkó harcosainak. A csatában menekülést színlelnek, és az ellenség nagy részét belecsalják a verembe. Fulkó azonban tovább harcolt, és legyőzte Conant.²⁷

Neustria eredetileg a Meroving királyság egyik részbirodalma volt. Glaber azonban a Francia Királyság északi részét nevezi Neustriának. Az Isten békéje mozgalmat Glaber szerint egész Galliában betartották, Neustria népe azonban nem tartotta meg. Polgárháború tört ugyanis ki Henrik király és Blois Odo fiai között. Ezt követően járvány sújtotta azt a vidéket.²⁸ Ebben a részben is kifejeződik, hogy Glaber fontosnak tartja a keresztények közti békét, és ellenzi a polgárháborút.

A krónikás a Francia Királyság egy másik népéről is kifejezett ellenérzéssel ír. Jámbor Róbert és Konstancia házassága kapcsán felháborodással szól Konstancia aquitán kíséretéről: A krónikás szavai szerint az aquitánok illetlenül vannak öltözve, „*pojácák módjára borotvált szakállúak*” („*histrionum more barbīs rasi*”). Ezekből a sorokból kiérződik az északi és a déli tartományok szokásainak, erkölcsiségének különbözősége. Glaber, a szigorú erkölcsű burgund szerzetes megbotránkozással ír a délies divatról. Meg-

* Az antik görög földrajzi irodalomban keletebbre, *Szkítia* északi határaként szerepel, valamint néhány középkori *Szkítia* leírásban is: Exordia Scythica, Regino, Beda Venerabilis, Kézai Simon [Szabó Pál, szerkesztő megjegyzése].

²² GLABER II. 4. Lásd FRAESDORFF 2005. 82–113.

²³ GLABER II. 1; IV. 18.

²⁴ GLABER I. 20. 21.; GYÖRKÖS 2002. 120–125.

²⁵ Pierre Abélard (1079–1142) hasonlóan vélekedik a bretonokról. Barbár földnek nevezi Bretagne-t, ahol a szerzetesek „gyalázatos” és „zabolátlan” életűek, a nép pedig „durva és műveletlen”. ABAELARDUS 1985. 32.

²⁶ GLABER I. 23. A lengyel Boleszlávról német évkönyv (Annales Quedlinburgenses) jegyezte fel, hogy saját magát koronázta meg 1025-ben.

²⁷ GLABER II. 4. A csata 992-ben történt, helye Conquereuil. Conan elesett a csatában. FRANCE 1989A. 59. 3. j. G. Devaillly: Conan I. le Tors. In: Lexikon des Mittelalters III. 110–111.

²⁸ GLABER V. 16. Lásd még GYÖRKÖS 2000. 62–75.

jegyzendő, hogy az aquitánok divatját a királyi udvarban is sokan átvették. A krónikás szerint ők a *Sátán bélyegét* viselik magukon. Ez a fordulat, hogy a gonoszok meg vannak jelölve a Sátán jelével, Szent János jelenéseiből, az Apokalipszisből való.²⁹

Krisztus keresztségének leírásánál előnyös színben tűnt fel a nyugati égtáj. Glaber a história egy másik elbeszélésében is jó értelemben ír róla. A burgund krónikás ritka tünényként beszéli el, hogy Berneval közelében feltűnt egy cet, és északról nyugat felé úszott. Ennek igazolásaképpen elmond egy még meghökkentőbb esetet. Eszerint egy Brendan nevű remete társaival együtt partra szállt egy szigeten. A szigetről nem sokkal később kiderült, hogy nem sziget, hanem egy óriási cet. Az állat, hátán a remetékkel elkezdett úszni nyugat felé. Messze nyugaton egy szép szigeten értek partot, ahol szent életű remetét találtak.³⁰ Az elbeszélés a Szent Brendánról szóló történetek egyik változata. A nyugati égtáj itt is előnyös színt kap, hiszen a nyugati sziget szép fekvésű, és szent életű emberek lakják. Glaber ugyan nem említi, de a Szent Brendan történetekben a szerzetesek azért kelnek útra, hogy megtalálják nyugaton a boldogok szigetét. Az óriási cethal, amit szigetnek vélnek, más legendaváltozatban is előfordul. Ott azonban nem a teljes utat töltik a cet hátán.³¹

A Brit szigeten történt eseményekről, a dán hódításról szintén tud Glaber. Elképzelhető, hogy Normandiából szerezte az értesüléseit.³²

Glaber keletről való felfogásában egyaránt találhatók rokonszenves és ellenszenves vonások. Keleten van a szent város, Jeruzsálem. Ide törekcsenek a zarándokok. A zarándoklatok bemutatása azonban nem egyértelműen pozitív Glabernél. Vannak, akik szerinte csak azért kelnek útra, hogy aztán eldicsekedhessenek vele: jártak Jeruzsálemben. Azt sem mulasztja el megjegyezni a krónikás, hogy egyes vélemények szerint a keleti zarándoklatok az Antikrisztus eljövetelet jelzik előre. Hiszen az Antikrisztusnak keleten kell eljönnie. Akik tehát Jeruzsálembe tartanak, abba az irányba mennek, ahol az Antikrisztusnak el kell jönnie.³³ Glabernél tehát a zarándoklatok bemutatása összekapcsolódik a közeli világvége tudatának gondolatával.³⁴

Fent már olvashattuk Glaber példázatában, hogy keleten és délen kevésbé van elterjedve a kereszténység. Jeruzsálemet is beárnyékolja a szaracénok jelenléte.³⁵ Elbeszéli, hogy Babilon hercege – vagyis a kairói uralkodó, al-Hākim – leromboltatja a jeruzsálemi Szent Sír templomot.³⁶ Az eset 1009-ben történt. A templom lerombolásának híre világvégefélelmeket idézhetett elő nyugaton, mivel a korabeli hagyomány szerint az Antikrisztusnak Babilonból kell származnia, és al-Hākimot babiloni hercegnek tartották. Európában,

²⁹ GLABER III. 40. Jelenések 13, 16. Gascogne neve Fleury-i Abbó megölése kapcsán jön elő: GLABER III. 11.

³⁰ GLABER II. 2.

³¹ BRENDAN 2001. Glabernél cethal viszi át a szerzeteseket a távoli, boldog szigetre. Más mondákban is találkozhatunk azzal a fordulattal, hogy egy állat – gyakran nőstényszarvas – átvezet egy népcsoportot a vízben, a túloldalon pedig egy szép, biztonságos helyen érnek partot. Ez az állat jelképezheti azt a lényt, mely az elhunyt lelkét a túlvilágra vezeti (mint a görögöknél Hermész), illetve kapcsolatot tart az emberi lélek és a túlvilág között (mint a keresztény hitben az angyal). BERZE NAGY 1927. 65–80., 145–164.

³² Ezt a normann kapcsolatok említése valószínűsíti. GLABER II. 3.

³³ GLABER IV. 21; ENGELBERT 1995. 482.

³⁴ Glaber művéről és végítéletfélelmekről lásd VADAS 2007. 31–49.

³⁵ Leírja a húsvéti ünnepet, melynek során botrányt okoz egy örült szaracén – később társai ölik meg őt. GLABER IV. 19.

³⁶ GLABER III. 24.

Orleans közelében az a hír terjedt el, hogy a zsidók bujtatták fel a szaracénokat a jeruzsálemi templom lerombolására, így Orleans környékén üldözni kezdték a zsidókat.³⁷

Afrika többször is a szaracénokkal kapcsolatban kerül szóba Glabernél.³⁸ Hogy Glaber mit tekintett Afrikának, azt érdekes módon példázza a Vezúv kitörésének elbeszélése. Miután leírja a jelenséget, hozzáteszi, ilyesmi csak Afrikában van. Nem kizárt tehát, hogy Afrika Glaber szemében a déli, meleg területeket jelenthette.³⁹

A következő jelenet szintén Afrikában játszódik. Glaber itt egy Marseilles-ből való utazóról beszél, aki „Afrikában” egy remetével találkozik. A remete szavai szerint Cluny fölötté áll a római világ többi monostorának, hiszen számos lelket megmentenek ott az ördög karmai közül. Olyan gyakran mutatják be ott a szentmisét, hogy szinte minden nap megszabadítanak egy lelket a démonok hatalmából.⁴⁰ Odilo apát életrajzírója, Jotsaldus szintén elbeszél egy hasonló történetet. Nála egy aquitániai zarándok a történet hőse, aki egy szigeten remetével találkozik. A remete közli vele, hogy azon a szigeten lángok törnek elő, a lángokban pedig emberek lelkei szenvednek, és démonok kínozzák őket. A Clunyek imádságai azonban kiszabadíthatják ezeket a lelkeket. A Jotsaldus történetében szereplő zarándok Clunyben elmondja a történetet Odilo apátnak. Az apát ezek után elrendeli, hogy a Mindenszentek utáni nap legyen a halottakért való imádkozás napja.⁴¹ Glaber és Jotsaldus elbeszélése részletekben ugyan különböznek, de mindkettő kifejezi, mennyire fontos volt Clunyben a halottakért való imádkozás.⁴² Glaber és Jotsaldus a clunyi apátság dicsőségét is kifejezik. Mindkét történet remetéje távoli vidékeken lakik, Glabernél Afrikában, Jotsaldusnál egy Földközi-tengeri szigeten, de még ott is tud a burgundiai monostorról, és a clunyek imádságát tartja a leghatásosabbnak.

Glaber elbeszélésében érdekes a marseilles-i utazó alakja is. A krónikás szerint azok közé tartozik, akik azért utaznak, hogy lássanak, és tudásukat bővítsék, és soha sincsenek meglegedve. Ő tehát se nem zarándok, se nem kereskedő, mai szóval azt mondhatnánk, turista. Glaber szavaiból úgy tűnik, az ilyen fajta ember nem volt egyedi, hiszen a krónikás azt mondja róla, „*azok közé tartozik...*”. Akadtak tehát olyan emberek, akik tudásuk bővítése és a látnivalók kedvéért keltek útra, és az utazást megengedhették maguknak.

³⁷ France szerint a kairói uralkodót a jeruzsálemi papok kegyes csalása bosszanthatta fel. A papok ugyanis egy szerkezettel úgy tudták előidézni a húsvéti lángot, mintha az magától lobbant volna lángra. FRANCE 1989A. 133. 4. jegyzet, 202–203. 2. jegyzet; GLABER IV. 19. III. 24. A Szent Sír templomának lerombolásáról Chabannes-i Adémar is ír. Ademari Historiarum libri III. Ed. G. Waitz. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus IV. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae. MDCCCXLI. Unveränderter Nachdruck, Stuttgart 1981. III. 47.

³⁸ GLABER IV. 22. Glaber által említett egyik szaracén vezér Almanzur. Neve mögött Ibn Abi Amir rejtőzik, a cordobai kalifa első minisztere. A keresztényekkel szemben elért sikerei révén kapta az al-Mansūr nevet, ami azt jelenti, Győztes. Legnagyobb győzelme a híres keresztény zarándokhely, Santiago de Compostella elfoglalása volt. Miután meghalt, a keresztények sikeresen viaszszorították a muszlimokat, a félszigetről azonban nem sikerült Afrikába szorítani őket. FRANCE 1989A. 33. 3. j., 82. 2. j.

³⁹ GLABER II. 13. FRANCE 1989A. 74. 2. j.

⁴⁰ GLABER V. 13.

⁴¹ JOTSALD 1999. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi LXVIII. II. 15.

⁴² A két történet példázza, hogy a X–XI. században milyen formában élt a tisztítóhelyben való hit. Más forrás olyan hitről tanúskodik, mely szerint a megholtak lelke jégbe van bezárva, ismét más szerint madár formájában él tovább. Ezekben a történetekben is hangot kap, hogy mise mondásával meg lehet szabadítani ezeket a szenvedő lelkeket. Glabernél nincs arról szó, milyen módon szenvednek a lelkek. Jotsaldusnál *tűzben* való szenvedéssel találkozunk. A feltörő tűz gondolata lehet az, ami miatt a szenvedés helyét a déli égtájon helyezi el a szerző. DINZELBACHER: 1981. 101–105.

A szaracénok a krónika egyes fejezeteiben pusztító ellenségként tűnnek fel. Glaber elbeszéléseiből megtudhatjuk két szaracén vezér nevét (Algalif, Almuzor), azt is, hogy honnan jöttek, közelebbit azonban nem tudunk meg erről a népről. Glaber elbeszél egy esetet, amikor a szaracénok foglyul ejtik a clunyi apátot. Ebben a történetben emberközeli módon mutatja be a muszlim harcosokat.⁴³

A szaracénok ez alkalommal is „Afrikából” érkeztek. Az Alpok hegyei közt támaszpontot foglaltak el, és onnan rabolták a környéket. Amikor Maiolus, a clunyi apát éppen Itáliából utazott hazafelé, őt is megtámadták a szaracénok, és sebesülten fogságba ejtették. Levelet írtak vele az övéihez, hogy hozzanak érte váltságdíjat.⁴⁴ Glaber elbeszélésében aránylag kedvező képet fest az idegen rablókról. Az apáttal jól bántak. Amikor az nem ette meg a szaracénok száraz kenyerét, fogvatartói közül az egyik, aki észrevette Maiolus szentségét,⁴⁵ süttött neki friss kenyeret a pajzsán. Amikor az egyik harcos ráállt az apát Bibliájára, a többiek nekitámadnak, és levágták a lábát. Glaber megmagyarázza, hogy a próféták jövendölései, melyek Krisztusban teljesedtek be, a szaracénok értelmezése szerint Mohamedre vonatkoznak.⁴⁶ Glabernek ezek a sorai azért értékesek, mert megemlíti Mohamed nevét, és ismereteket árul el az iszlámról. Ugyanakkor ez az első adat Cluny és az iszlám kapcsolatára, ami a XII. században Petrus Venerabilisszal teljesedik ki: az ő ösztönzésére fordították latin nyelvre a Koránt.⁴⁷ Glaber leírja, hogy Hispániából érkeztek menekült szerzetesek Clunybe. Ők hozhattak magukkal ismereteket az iszlámról.⁴⁸ A burgund szerzetes elbeszélése azért is érdekes, hiszen ez a történet is gyarapítja azon esetek sorát, melyekben a támadók tisztelettel fordulnak a számukra idegen vallás szent embere felé.⁴⁹

Az apátért utóbb megérkezett a váltságdíj, és kiszabadult. Provance grófja, II. (Arles-i) Vilmos nem sokkal később körülvette a szaracénok tengerparti támaszpontját, Le Garde Freinet-t (Fraxinetumot), és elfoglalta a haramiák fészékét. Glaber szerint a szaracénok közül egy sem tért vissza a hazájába.⁵⁰

Itáliát személyes tapasztalatból is volt alkalmja megismerni Glabernek, hisz előljárójával, Vulpianói Vilmostal maga is járt ott.⁵¹ Mestere elbeszéléséből is szerezhett ismereteket erről a vidékről, hisz Vilmos Itáliából származott, és szerzeteseket is hozott magával Dijon-ba. Gúnyval említi az itáliai hercegek megfutamodását a szaracén vezérrel szemben,

⁴³ Algalif: al-halifa, a kalifa. FRANCE 1989A. 32. 1. jegyzet. Almuzor: Ibn Abī Āmir, a cordobai kalifák első minisztere, aki az al-Mansur, vagyis Győztes nevet viselte. FRANCE 1989A. 33. 3. j.

⁴⁴ GLABER I. 8., 9.; BRUCE 2007. 15 (4) 426–440. Maiolus fogságba esését róla szóló életrajzok is megemlítik: VITA BREVIOR; MIGNE PL 137. 767.; MIGNE PL 142. 959–960. Ezek a beszámolók nem árulnak el iszlámmal kapcsolatos ismereteket, és nem mutatják emberségesnek a szaracénokat, bár a Vita Breviorban és Syrusnál is szerepel, hogy a szaracénok csodálatot, tisztelet mutatnak az apáttal szemben.

⁴⁵ GLABER I. 9. „*Cernens vero unus illorum uiri Dei reverentiam*”

⁴⁶ GLABER I. 9.

⁴⁷ Idézi: SOUTHERN 1962. 25.; FRANCE 1989A. 21. 2. j.; LE GOFF 2000. 38–39.

⁴⁸ GLABER III. 12. FRANCE 1989A. 22. 1. j. Hispániai eretnység kapcsán is említi: a sardíniaiak rontják meg őket, se sikerül kigyomlálni az eretniséget. GLABER II. 23. Hispániai térség egy szaracénok elleni harc elbeszélésében is megjelenik. A keresztények zsákmányukat Clunynak adták. GLABER IV. 22.

⁴⁹ Ebbe a sorba illik bele Heliodórosz története a Bibliában (Makkabeusok 2. könyve, 3. Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest 2000.), Nagy Sándor találkozása a jeruzsálemi főpappal, Attila találkozása Nagy Szent Leó pápával. Lásd FÓTI 1910. 52–64. Ide tartozik Toursi Gergely és Paulus Diaconus elbeszélése Hospitiusról, aki a longobárdok kezéből menekült meg csodálatosan. Thietmárnál is találunk hasonló történetet (THIETMAR, VII. 42–43.), de megemlíthetjük Konstantinnak (Cirrill) és Metódnak a magyarokkal való találkozása is, és más történetek. Lásd MORAVCSIK 1928. 108–109.

⁵⁰ GLABER I. 9. Vilmos mellett fivére Rothbald, valamint Turini Arduin gróf vezették az ostromló sereget. N. Coulet: Wilhelm (=Guillem) II. v. Arles. In: Lexikon des Mittelalters. IX. 150–151.

⁵¹ GLABER IV. 7.

akit Algalifnak nevez: elmenekülnek, „ahogy ez a modern itáliaiak gyakori szokása”.⁵² A kifejezés érezteti, hogy valaha – vélhetően a rómaiak korában – más volt rájuk jellemző, saját kora Itáliájának bátorságát azonban nem dicséri a krónikás. A lombardokat gögös lázadókként állítja be Glaber.⁵³ A rómaiak nála telhetetlenek, elbizakodottak.⁵⁴ Az eretnekséggel is kapcsolatba hozza Itáliát: leírja Vilgardus eretnokségét, aki túlságosan tisztelte az antik irodalmat.⁵⁵ Az orleansi eretnokséget szerinte szintén Itáliából hurcolta be egy nő.⁵⁶

Glaber a Bizánci Birodalmat előbb *regnum Grecorum* görögök királyságaként említi, később nevezi *imperiumnak*, birodalomnak ezt az államot. Trónviszályoktól terhes birodalomnak mutatja be: IV. Mihály császár szerinte az ördögtől kapta az országot.⁵⁷ A görögök tudományáról és a görög szerzetesek fegyelméről azonban elismerően szól.⁵⁸

Észak megjelölésére különböző kifejezéseket használ: amikor arról ír, hogy a kereszténység jobban el van terjedve északon, a pozitívabb „septentrio” kifejezéssel él; amikor azonban a „hagymányos” felfogásnak megfelelően, sötétebb színekkel ecseteli az északiakat, akkor az *aquilo* kifejezést alkalmazza. Így tesz a normann támadás leírásakor. Germánia nála nem a Rajnától keletre, hanem északra (északkeletre) helyezkedik el – nyilván a korabeli ember fejében levő térképnek megfelelően. Germánia nála nemcsak germán népek hazája, hiszen a térség lakói közé számítja a szláv liuticsokat is. Az a Germánia-felfogás köszön itt vissza, amely már Paulus Diaconus művében is megtalálható: Germánia Paulusnál is számos nép otthona.⁵⁹ A liuticsok Glaber művében a „második Retia” lakói. Azért nevezheti Raetiának ezt az északi vidéket, mert ott volt a szláv redárok hazája.⁶⁰ A liutics szót latinból értelmezte: eszerint ez a nép a *lutum*, sár szóból kapta volna a nevét, mert felfogása szerint mocsárban laknak. A liuticsok Glaber szerint az Úr szenvedésének milleniumakor támadtak Szászországra és Bajorországra. A burgund szerzetes művében szerepet kap Krisztus születésének ezredik éve, de még fontosabb a szenvedés ezredik évfordulója. Ehhez kapcsolódnak a közeli világvégével összefüggő hiedelmek. A végítélet előtt az istenellenes hatalmak támadást intéztek Isten népe ellen. Talán Glabert is hasonló gondolatok vezették, amikor a liuticsok támadását 1033-as tette. A pogányok elleni harcok II. Konrád császár vezeti, ő az, aki győzelmet arat fölöttük. Konrádot a krónika más pontjain ördögtől valónak mutatja be Glaber, ezen a helyen azonban nem mond róla rosszat. Konrád itt a keresztény császár, aki győzelemre vezeti népét a pogányokkal szemben.⁶¹ Attól a Germánia-fogalomtól, melybe különböző barbár népek tartoznak bele, meg kell különböztetnünk a Német-római Birodalom fogalmát. Glaber a német császárt rómaiak császárának (*Imperator Romanorum*) nevezi. Itt is tetten érhető a szerzetes-krónikás nemzetek fölötti eszménye. A német területekkel kapcsolatban elsősorban Szászországot ismeri. Megemlíti Bajorországot, és Vilmos apátról írt életrajzban szól Svábföldről is, ahonnan Vilmos nagypja származott. A németeket nem mutatja ellenszenvesnek a francia króni-

⁵² GLABER I. 17. „sepius mos est istis modernis Italicis”

⁵³ GLABER III. 1. „Longobardorum gens consueta fraude”; GLABER IV. 1. „Papienses, ceterorum superbissimi”

⁵⁴ GLABER IV. 2., IV. 4. *insolentia Romanorum*

⁵⁵ GLABER IV. 5., II. 23. Merseburgi Thietmárnál olvashatunk Brúnóról, Köln érsekeről. Egy Poppo nevű klerikus látomása szerint Krisztus a filozófia hiábavaló felhasználásával (inanem philosophiae execucionem) vádolta Brúnót, de Szent Pál megmentette az érseket. II. 16.

⁵⁶ GLABER III. 8. ; LAMBERT 1997. 9–32.

⁵⁷ GLABER IV. 5. FRANCE 1988B. 109–110.

⁵⁸ GLABER I. 2. V. 7.; VADAS 2007. 36.

⁵⁹ PAULUS I. 1. 75. 76.; FRAESDORFF 2005. 56.

⁶⁰ GLABER IV. 23.; FRANCE 1989A. 208–209. 1.j.

⁶¹ GLABER IV. 23.

kás. II. Konrád az, akit sötét színekkel ábrázol, mint aki az ördögtől kapta a hatalmát.⁶² Ebben az esetben azonban Konrád személyét ítéli el, nem a német népet. A többi német uralkodót tisztelettel említi. A frank és szász király közti viszályt helyteleníti. A keresztények közti háború miatt isteni büntetés, hogy Galliát megtámadja a magyarok fejedelme. Ezek után békét köt egymással a frank és a szász uralkodó. Miután a keresztény királyok között megszületik a béke, a magyarok is megtérnek.⁶³

Az Alpok közt élő népről is van véleménye Glabernak. A krónikás itt egy ereklýe-hamisítóról ír, aki Galliából menekült az Alpok közé. Ott hamisítványaival becsapja a helyi lakókat. Glaber oktalannak nevezi az ottani népeket.⁶⁴ A történet arról is árulkodik, hogy akadt, aki visszaért azzal a felfokozott ereklýtisztelettel, mely ezt a kort jellemezte.

A poroszok Szent Adalbert kapcsán kerülnek szóba a krónikában. Glaber elbeszéléséből kitűnik, hogy a csehországi hittérítő kivágatta azt a fát, ami előtt a poroszok áldozni szoktak. Adalbert azon a helyen mutatott be misét. A poroszok ezek után ölték meg a hittérítő püspököt. Amint befejezte a misét, lelkét is kilehelte.⁶⁵ A történet rávilágít arra, hogy a pogány poroszokat saját hitük védelme készíti Adalbert meggyilkolására.

Csehországot Adalbert kapcsán említi Glaber. Lengyelország és a Kijevi Rusz népe kiesik a világképéből. A magyarokról a burgundi monostorokban egyrészt a kalandozások emléke élt – amit saját bőrükön tapasztalhattak – másrészt a német kapcsolatok, illetve a zarándokutak révén juthatott el információ a magyarokról. A magyarok esetében leginkább a jeruzsálemi zarándokokat segítő király említése lehet emlékezetes. Megemlítendő, hogy III. Henrik Aba elleni csatáját hasonlóképpen beszéli el, mint II. Róbert Auxerre-i ostromát.⁶⁶

A zsidókkal kapcsolatos részeknél érdemes figyelni a Glaber szóhasználatára. Az Ószövetség népével kapcsolatban mindössze egyszer említi a *Iudeis* szót, egyébként a *Hebres*, *Israhelice plebs*, *filií Israhel* kifejezéseket használja. Az Ószövetséget tiszteletben tartja, a prófétákat azonban inkább keresztény „tulajdonnak” tekinti.⁶⁷ Mózes tiszteletben részesíti, hisz ereklýének tekinti a botját. Egy példázatban azonban hitetlennek mutatja be az Ószövetség nagy alakját: Mózes eleinte nem meri megfogni a kígyóvá vált bot végét. Glaber szerint ez jelképezheti a zsidóságot, akik elutasították Krisztust. Mózes végül

⁶² GLABER IV. 5

⁶³ GLABER I. 22. A Vilmos apátról szóló életrajzban egy lotharingiai térségből származó egyházi személy is feltűnik. GLABER, VITA XI. Kölni kanonok voltát lásd FRANCE 1989A. 284–285. 4. j.

⁶⁴ GLABER IV. 6. „brute gens”

⁶⁵ GLABER I. 10. Adalbert korai életrajza és a Querfurti Brúnó féle életrajz nem szólnak róla, hogy Adalbert megsemmisített volna egy pogány szentélyt. Megemlítendő, hogy a XI. század második felében alkotó Brémai Ádám jóra való, segítőkész emberekként írja le a poroszokat (*homines humanissimi*), ám megjegyzi róluk, hogy üldözik a keresztény hitszónokokat. *Adami Gesta Hamburgensis ecclesiae pontificum Ex recensione Lappenbergi MGH Scriptorum rerum Germanicarum 8. Editio altera. Hannoverae 1876. Adam's von Bremen Hamburgische Kirchengeschichte. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Band 7. Übersetzt von J. M. Lappenberg. Leipzig 1888. IV. 18. In: QUELLENSAMMLUNG. Ádám gondolatait a XII. századi Bosau Helmold is átveszi. Brémai Ádám és a nyomdokaiban járó Helmold ezen kívül feljegyzik, hogy a poroszok kevésbé becsülik az aranyat, ezüstöt valamint a szőrmét, aminek bővében vannak. Olyan jellemzők ezek, melyeket toposzszerűen szokás volt leírni az északi, vagy északnak tartott népekről, akiket, mint távoli barbárokat, idealizáltan ábrázoltak. Helmoldi presbyteri Bozoviensis Cronica Sclavorum. Editio Secunda. Post Iohannem M. Lappenberg recognovit Bernhardus Schmeidler. MGH Scriptorum rerum Germanicarum 18. Hannoverae et Lipsiae 1909. Helmolds Chronik der Slawen. Übersetzt von J. C. M. Laurent. Zweite Auflage. Neu bearbeitet von W. Wattenbach. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zeite Gesamtausgabe. Zwölftes Jahrhundert. Achter Band. Leipzig 1888. I. 1 In: QUELLENSAMMLUNG. Lásd FRAESDORFF 2005. 287., 351.*

⁶⁶ ÁKÍF 185–187.; ENGELBERT 1995. 473–488.

⁶⁷ GLABER I. 9.

mégis megfogja a kígyót. Ez azt jelképezi Glaber szemében, hogy a zsidóság a világ végén megtér.⁶⁸ A Krisztust elutasító népet, illetve saját korának zsidóságát *Iudeis* néven említi a krónikás. A burgund szerzetes merőben negatívan mutatja be a zsidókat. Ellenszenve leginkább a Szent Sír templomának lerombolása és az orleáns-i zsidóüldözés kapcsán bontakozik ki.⁶⁹ Megvan nála azonban az a meggyőződés, hogy a zsidóság a világ végén megtér Krisztushoz.

Glaber művében találunk olyan utalásokat, melyek helytelenítik a keresztények közötti háborút: elítéli a frank és a szász uralkodó viszályát, Anjou Gótfredus csodálatos módon, vérontás nélkül győzi le Blois Odo fiait. Vannak olyan harcok, amelyeket helyesel: ilyen a szaracénok és a liuticsok elleni küzdelem, ami pogányok elleni harcot jelent; a magyarok III. Henrik korában ugyan keresztények voltak, a német uralkodó magyarok elleni háborúja mégis szinte szent háborúként tűnik fel a burgund krónikásnál. Jónéhány esetben (így a fent említett Gótfredus esetében is) igazságosnak tartja a háborút akár keresztények közt is, ha az az általa igazságosnak tartott rend helyreállítását célozza.⁷⁰

Glaber írásairól elmondható, hogy inkább a keresztény világ, valamint egyes monostorok iránt fejez ki ragaszkodást, mintsem ország vagy népcsoport iránt. Figyelemre méltó nála az égtájak sajátos megítélése, valamint Afrika-képe. Glaber nem ellenzi következetesen a háborút, művében mégis több helyen kiérezhetjük azt a meggyőződést, hogy a keresztény népeknek békében kell egymással élniük.

BIBLIOGRÁFIA

- ABAEILDUS 1985. PETRUS ABAELARDUS: Szerencsétlenségeim története. Fordította, utószót, jegyzeteket írta: Turgonyi Zoltán. Budapest 1985.
- AKÍF Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged 1999.
- BERZE NAGY 1927. BERZE NAGY JÁNOS: A csodaszarvas mondája. *Ethnographia* 38 (1927) 65–80., 145–164.
- BRENDAN Szent Brendan apát tengeri utazása. Fordította és gondozta: Majorossy Judit. Szeged 2001.
- BRUCE 2007. SCOTT G. BRUCE: An abbot between two cultures: Maiolus of Cluny considers the Muslims of La Garde-Freinet. *Early Medieval Europe* 2007-15 (4) 426–440. <http://web.clas.ufl.edu/users/ncaputo/euh4930-08/articles/bruce.pdf>
- DINZELBACHER 1981. PETER DINZELBACHER: Vision und Visionsliteratur. Stuttgart 1981. 101–105.
- ENGELBERT 1995. PIUS ENGELBERT: Rodulfus Glaber und die Ungarn. In: *Unum omnes in Christo in unitas servitio. Miscellanea Gerardo J. Békés OSB*. Vol. I. Panonhalma 1995. 473–488.
- FÓTI 1910. FÓTI JÓZSEF LAJOS: A római Attila-legenda. *Akadémiai értesítő*. 21. évf. 1910. 52–64.
- FRAESDORFF 2005. FRAESDORFF, DAVID: Der barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von

⁶⁸ GLABER III. 19. V. 10. A zsidók jövődő megtéréséről bibliai alapot lásd Szent Pál apostol rómaiakhoz írt levele 11, 1–32. Evangélium Szent Máté szerint 23, 39. A jövődő megtéréséről Adso is ír *Liber de Antichristo* c. művében. FRANCE 1989a 230. 2. jegyzet.

⁶⁹ GLABER III. 20. 23. 24. 25. Rossz színben tűnik fel nála Raynard, Sens grófja is, aki valószínűleg védelmet nyújtott a zsidóknak. Ebben korban megjelenik egy olyan szemlélet, mely a zsidókat kapcsolatba hozza az eretnekekkel és a szaracénokkal: ők a szaracénok szövetségesei. Ezek a gondolatok eszmei alapot adhattak az üldözésükhöz. FRASSETTO 2002. http://findarticles.com/p/articles/mi_hb050/is_1_71/ai_n28914758/

⁷⁰ FRANCE 1988b. 105–119.

- Bremen und Helmold von Bosau. Berlin 2005.
- FRANCE 1975. JOHN FRANCE: The Divine quaternity of Rodulfus Glaber. *Studia monastica* 17 (1975) 283–294.
- FRANCE 1988. JOHN FRANCE: Rodulfus Glaber and the Cluniacs. *Journal of Ecclesiastical History* 39 (1988) No. 4. 497–508.
- FRANCE 1988B JOHN FRANCE: War and Christendom in the thought of Rodulfus Glaber. *Studia monastica* 30 (1988) 105–119.
- FRANCE 1989A Előszó és jegyzetek. In: Rodvulfi Glabri, *Historiarvm Libri Quinqve*. Rodulfus Glaber, The five books of the histories. Ed. J. FRANCE, N. Bulst. Oxford 1989.
- FRANCE 1989B Rodulfus Glaber and french politics in the early eleventh century. In *Francia –Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*. 16/1 (1989) 101–112. (http://francia.digital-sammlungen.de/Blat_bsb00016292_00113.html 2009.05.09. 15:24:16.
- FRANCE 1992. Glaber as a reformer, *Studia monastica*, 34 (1992) 41–49.
- GLABER Rodvulfi Glabri, *Historiarvm Libri Quinqve*. Rodulfus Glaber, The five books of the histories. Ed. J. France, N. Bulst, Oxford 1989.
- GLABER, VITA Rodulfi Glabri Vita Domini Willelmi Abbatis. Rodulfus Glaber, The life of St William. Ed. Neithard Bulst. Oxford 1989.
- GYÖRKÖS 2000. GYÖRKÖS ATTILA: Isten békéje és a treuga Dei a 11. századi Franciaországban. *Aetas* 2000/3. 62–75.
- GYÖRKÖS 2002. GYÖRKÖS ATTILA: La relation de Raoul Glaber sur les premières décennies de l'Etat hongrois. In: *The First Millenium of Hungary in Europe*. Editors-in-chief Klára Papp, János Barta. Co-editors Attila Bárány, Attila Györkös. Debrecen 2002. 120–125.
- JOTSALD 1999. JOTSALD VON SAINT-CLAUDE: Vita des Abtes Odilo von Cluny. Herausgegeben von Johannes Staub. Hannover, 1999. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* LXVIII. II. 15.
- LAMBERT 1997. MALCOLM LAMBERT: Medieval heresy. Popular movements from the Gregorian reform to the reformation. Oxford 1997. 9–32.
- LE GOFF 2000. JACQUES LE GOFF: Az értelmiség a középkorban. Budapest, 2000.
- MORAVCSIK 1928. MORAVCSIK GYULA: A Kyrillos legenda magyar vonatkozású epizódjához. In: *Ethnographia* 39 (1928) 108–109.
- PAULUS PAULUS DIACONUS: A longobardok története. Fordította és életrajzzal és magyarázó jegyzetekkel ellátta Gombos F. Albin. Brassó 1901.
- HEARN 1985. Romanesque sculpture. The revival of Monumental Stone Sculpture in the Eleventh and Twelfth Centuries. M. F. HEARN. 1985. 109. 112.
- SOUTHERN 1962. R. W. SOUTHERN: Western Views of the Islam Middle Ages Cambridge 1962.
- THIETMAR THIETMAR VON MERSEBURG: Chronik. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. Darmstadt, 1974.
- VADAS 2007 VADAS ANDRÁS: Rodulfus Glaber és az ezredforduló félelmei a Historiarum libri quinque című műben. *Világtörténet* 2007. tavasz–nyár 31–49.
- VITA BREVIOR *Vita Brevior* Martin Marrier et André Duchesne Bibliotheca Cluniacensis. 1614. 1763–1782. <http://www.uni-muenster.de/Fruehmittelalter/Projekte/Cluny/BibliothecaCluniacensis/bctext.php?seite=911> és 912. 2009.12.20. 15:34:50
- MIGNE PL 142. Sancti Odilonis Abbatis Cluniacensis V. De Vita Beati Maioli Abbatis libellus. MIGNE: Patrologia Latina 142. 959–960. www.documentacatholicaomnia.eu 2009.12.13. 13:42:24
- MIGNE PL 137. Vita Sancti Maioli auctore Syro monacho. Liber tertius, IV. MIGNE: Patrologia Latina. 137. 767.

QUELLENSAMMLUNG   Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte. Berlin 1998. CD-ROM
FRASETTO 2002   MICHAEL FRASETTO: Heretics and Jews in the writings of Ademar of
Chabannes and the origins of medieval anti-Semitism. In: *Church History*.
March, 2002.
http://findarticles.com/p/articles/mi_hb050/is_1_71/ai_n28914758/
2009.11.04. 16:38:28